

DOI: 10.31648/pw.10194

ALEKSANDER KIKLEWICZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6140-6368>

University of Warmia and Mazury

ANATOLIY ZAHNITKO

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7398-6091>

Vasyl' Stus Donetsk National University

SZYK MODYFIKATORÓW WSKAZUJĄCYCH WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU POLSKIM I UKRAIŃSKIM¹

Order of demonstrative modifiers in contemporary Polish and Ukrainian

ABSTRACT: Although demonstrative adjectives fall within the adjectival paradigm and, within the framework of this paradigm, implement most grammatical oppositions, in terms of linearization they differ significantly from qualitative and relative adjectives: the postposition of the demonstrative modifier has a completely different character than in the case of adjectives. The authors intend to achieve several goals. The first goal is to compare nominative constructions with the pronominal (demonstrative) modifier in Slavic languages belonging to different groups, i.e. Polish and Ukrainian. The second objective is to examine the factors determining the post-positional use of demonstrative attributes, both direct evident (functionally marked) and statistical. In this respect, the authors mention the following factors: 1) the linear position of the nominal group in relation to the predicate; 2) the position of the nominal group in the communicative (thematic-rhematic) structure; 3) the stress structure of the utterance; 4) case of the noun; 5) degree of development of the nominal group; 6) the status of the noun as a primary or derived (from an adjective) name. The empirical material of the study was collected on the basis of language corpora and source texts of various styles.

KEYWORDS: word order, nominal group, demonstrative adjective, attribute, comparative linguistics, Polish language, Ukrainian language

---

¹ Autorzy wyrażają podziękowanie Michałowi Kotinowi (Zielona Góra), Markowi Łazińskiemu (Warszawa) i Annie Pawłowej (Moguncja) za cenne uwagi w związku z poruszonym w artykule tematem.

1. Wstęp

Przymiotniki pronominalne (zaimki przymiotne – w innej terminologii) realizują większość opozycji gramatycznych, właściwych klasie przymiotników autosemantycznych – w obrębie kategorii przypadku, liczby i rodzaju. Jednak w aspekcie funkcjonalnym subklasa przymiotników pronominalnych wykazuje cechy nietypowe dla przymiotników jakościowych (typu *nowy*) lub względnych (typu *żelazny*). Różnice te dotyczą m.in. ich linearyzacji w grupie syntaktycznej i zdaniu. We współczesnym języku polskim przymiotniki występują (częściej) w prepozycji lub (rzadziej) w postpozycji – w stosunku do rzeczownika nadrzędnego², co zależy głównie od dwóch czynników. Pierwszy ma charakter semantyczny: w prepozycji znajdują się przydawki (czy też modyfikatory) przymiotne, które wskazują na cechy przygodne przedmiotu, nie stanowiące zamkniętego zbioru, natomiast przydawki w postpozycji wyrażają cechy klasyfikujące czy też gatunkujące, charakterystyczne dla przedmiotów, procesów lub stanów (zob. Markowski 1999, 1729; Magajewska 2004, 48; Grochowski 2007, 247; Clasmeier 2023, 78). Za przykłady obu typów użycia mogą służyć wyrażenia:

- (1) elegancki ubiór
przestronne mieszkanie
mokra jesień
- (2) filologia polska
sklep spożywczy
województwo krakowskie

Drugi czynnik wiąże się ze strukturą komunikacyjną wypowiedzenia: postpozycja przydawki przymiotnikowej wskazuje na jej przynależność do rematycznej części wypowiedzenia (jest to w pewnym stopniu charakterystyczne także dla języka ukraińskiego, zob. Kononenko 2007, 40). Taka przydawka w mowie stoi pod akcentem, zwłaszcza gdy zachodzi przeciwstawienie dwóch cech (Sankowska 1962, 43; Magajewska 2005, 44), por.

- (3) To *obraz przeciętny*, a nawet kiczowaty.
То *образ посередній*, навіть кітчевий.
- (4) Jan był *człowiekiem szlachetnym*, bez nałogów.
Степан був *людиною старанною*, без кмітливості.

² Potwierdzono to m.in. poprzez analizę korpusową (Clasmeier 2023, 92 i n.). Z analizy tej wynika, że z trzech typów kolokacji: 1) takich, w których dominuje prepozycja przymiotnika; 2) takich, w których dominuje prepozycja rzeczownika; 3) takich, w których obydwa rodzaje szyku są zrównoważone, najczęściej występują kolokacje trzeciego typu.

(5) Powinien odróżnić *rysy ważne* od rysów mniej ważnych.

Має відрізнити *ознаки важливі* від ознак менш важливих³.

Oboczność konstrukcji z pre- i postpozycją przymiotnika stanowi rodzaj alternacji, a alternacje w języku, jak wiadomo, mają charakter zhierarchizowany: w zakresie składni za podstawowe uznaje się alternanty, spełniające wymóg minimalnej idiomatyczności, maksymalnej jednoznaczności i maksymalnej predyspozycji do przekształceń (Mel'čuk 1999, 148). W polskich i ukraińskich grupach imiennych z przymiotnikiem układ <Adj – N> uznaje się za podstawowy (Grochowski 2007, 247; Kononenko 2007, 40), głównie ze względu na częstość konstrukcji tego typu.

Wspomniane wyżej kryteria linearyzacji przymiotników są jednak względne. M. Grochowski przyznaje, że „istnieją ogromne trudności obiektywne z rozstrzygnięciem, czy dany szyk jest neutralny czy nacechowany” (2007, 246; zob. też: Nowicka-Schwartz 1980; Ljutikova 2012, 67). J. Sankowska (1962, 47) pisze o dużej chwiejności w zakresie pozycjonowania polskich przymiotników, co sprawia, że wiele użyć, jak twierdzi, „należy zaliczyć na konto indywidualności autora”, czyli zgodzić się, że mają one charakter nieregularny i, w zasadzie, niewytłumaczalny. Dotyczy to np. poniższego zdania z prozy Jarosława Iwaszkiewicza:

(6) Te dni, które mąż spędzał poza Warszawą, dla Oli były *świętem prawdziwym*.

Trudno jest wytłumaczyć zasadność postpozycji przymiotnika – z kontekstu nie wynika, że służy to wyrażeniu jakiejś dodatkowej informacji. Pod względem aktualnego rozczłonkowania wypowiedzenia rzeczownik w grupie imiennej jest zdecydowanie ważniejszy, a *święto prawdziwe* nie stoi w opozycji do *święta nieprawdziwego* lub jakiegokolwiek innego. Alternatywna forma językowa wydaje się bardziej naturalna:

(7) Te dni ... dla Oli były *prawdziwym świętem*.

| Te dni ... dla Oli były *świętem*.

Podobnie jest w wypadku zdania:

(8) Ma ksiądz biskup także nowość – *pantalony ciepłe, z wełny delikatnej* robione.

(Olga Tokarczuk)

| Ma ksiądz biskup nowość – *ciepłe pantalonny, robione z delikatnej wełny*.

³ Użycie emfaticzne przymiotnika jest szczególnie wydatne na końcu wypowiedzenia, w oddaleniu od rzeczownika bazowego, por. *Samochód kupilem ładny*.

Inwersji przymiotnika nie można tu wyjaśnić względami semantycznymi. Być może, służy ona stylizacji wypowiedzenia, tzn. nadaniu mu cech stylu archaicznego i jednocześnie kaznodziejskiego (pisarka odtwarza charakterystyczny dla biskupa sposób myślenia i „mowy wewnętrznej”).

Swobodny szyk składników syntaktycznych występuje wówczas, „jeśli [...] składniki mogą zajmować więcej niż jedną pozycję linearną w kilku tekstowych wystąpieniach tej samej konstrukcji” (Gębka-Wolak 2000, 18), jednak w wypadku konstrukcji typu <Adj – N> oraz typu <N – Adj> oboczność jest tylko formalna – pod względem semantycznym układy się różnią:

(9) bilet normalny

(10) To jest normalny bilet (a nie jakaś tam tekturka).

W pierwszym wyrażeniu przymiotnik wskazuje na kategorię biletu (w opozycji do kategorii *bilet ulgowy*), a w drugim wyrażeniu – na doraźną charakterystyką wartościującą.

W większości języków słowiańskich przydawka przymiotnikowa przeważnie znajduje się przed rzeczownikiem (zob. Kononenko 2007, 40; 2012, 736; Krawczuk 2011, 271) – dotyczy to także przymiotników gatunkujących w języku ukraińskim:

(11) польська філологія
продуктова крамниця
краківський воєвода

D. Izdebska-Długosz (2022, 44) pisze, że jednym z najczęstszych błędów w mowie Ukraińców, uczących się języka polskiego, jest umieszczanie przydawki gatunkującej przed rzeczownikiem;

(12) *gimnastyczna sala
zamiast: sala gimnastyczna

(13) *angielski język
zamiast: język angielski

(14) *jednopokojowe mieszkanie
zamiast: mieszkanie jednopokojowe

Ze względu na oboczność konstrukcji z pre- i postpozycją przymiotnika język polski wyróżnia się na tle wszystkich innych języków słowiańskich (zob. Bačvarov 1974, 207; Clasmeier 2023, 75), ale w szerszym ujęciu typologicznym postpozycyjne użycie przymiotników nie stanowi wyjątku. M. Dryer (2018, 799 i n.) przytacza dane, z których wynika, że prepozycja przydawki w grupach imiennych wcale nie jest czymś uniwersalnym ani obowiązkowym – liczba języków, w których przydawka przymiotnikowa znajduje się w postpozycji, jest nawet większa (zob. też:

Valois 2017). Należy też zaznaczyć, że w końcu XX i na początku XXI w. w języku ukraińskim zarysowała się tendencja do coraz szerszego używania przymiotników w postpozycji.

Konstrukcje z modyfikatorem wskazującym (dalej – MW) polsk. *ten, ta, to*, ukr. *цей, ця, це*, z jednej strony, występują – podobnie jak przymiotniki – w układach alternatywnych, tzn. z pre- i postpozycją MW (Gębka-Wolak 2000, 93; Clasmeier 2023, 76), np.

- (15) *ten problem*
ця проблема
(16) *problem ten*⁴
проблема ця

Z drugiej strony, alternacje tego typu nie wiążą się z jakimkolwiek zróżnicowaniem znaczenia modyfikatora w pre- i postpozycji. Można to tłumaczyć tym, że opozycja „cecha charakteryzująca, doraźna vs. cecha gatunkująca, stała” w obrębie MW nie istnieje. Różnicę tę dobrze widać na przykładzie fraz z nazwą własną w pozycji nadrzędnej:

- (17) *Bierz przykład z mądrego Piotra.*
(18) *Kim naprawdę był Piotr Wielki?*
(19) *Ależ ten Piotr jest odważny.*
(20) **Ależ Piotr ten jest odważny.*

Dryer pisze o semantycznej specyfice MW w porównaniu z przymiotnikami:

If we consider the example of *those three black horses*, the fact that the horses occur in a set of three is normally a temporary property of the set of horses and quite clearly less inherent than most properties denoted by adjectives. And the demonstrative does not really denote a property of the horses at all; rather, it reflects the location of the horses relative to the speaker and directs the hearer's attention to them (2018, 817).

Semantyczna specyfika przymiotników pronominalnych, jak zaznacza Dryer (2018, 801), wpływa na ich ulokowanie w grupach z wieloma atrybutami, np. w języku angielskim:

- (21) *those three black horses*
D Num Adj N
*black three those horses
*black those three horses
*three black those horses

⁴ Stoi za tym ogólniejsza reguła: „Przestawieniu w postpozycję mogą podlegać wszystkie człony przymiotnikowe typowo lewostronne względem N” (Gębka-Wolak 2000, 92).

MW jako składnik, wyrażający najbardziej okazjonalną, akcydentalną charakterystykę obiektu, znajduje się w największej odległości od rzeczownika, a reguła ta obowiązuje także w językach, w których modyfikator występuje (w stosunku do rzeczownika) w postpozycji⁵.

W zakresie MW inaczej realizuje się też funkcja komunikacyjna (tematyczno-rematyczna). Po pierwsze, użycie rematyczne MW jest możliwe w prepozycji:

- (22) Nie rozumiem, dlaczego redaktorzy pokazali *ten klip*, a nie tamten, który im wysłałem.
 Не розумію, чому редактори показали *цей клип*, а не саме той, який їм надіслав.

Po drugie, MW jako wyraz anaforyczny, będący wykładnikiem określoności, najczęściej znajduje się w pozycji topikalnej (więcej o tym zob. 2.3), tym samym zmiana jego linearyzacji nie wpływa na strukturę komunikacyjną wypowiedzenia, por.

- (23) *Ten problem* | *problem ten* jest nie do rozwiązania.
Цю проблему | *проблему цю* неможливо вирішити.
 (24) Choć *tego zjawiska* | *zjawiska tego* nie da się wyeliminować całkowicie, można je zminimalizować.
 Хоча *це явища* | *явище це* неможливо повністю усунути, але його можна мінімізувати.

Jeśli porównamy wyrażenia:

- (25) drugi przykład | przykład drugi
 другий приклад | приклад другий
 (26) *ten problem* | *problem ten*
 та проблема | проблема та

możemy skonstatować, że różnice dotyczą zarówno ich znaczenia, jak i formy: postpozycja przymiotnika w (25) jest akcentowana, podczas gdy w (26) nie jest to możliwe ze względu na anaforyczny i topikalny status MW.

Tym samym powstaje pytanie, na ile alternacje szyku składników w grupach imiennych z MW mają charakter relewantny⁶, tzn. pytanie o to, czy pre- oraz postpozycji modyfikatora są przyporządkowane jakiegokolwiek funkcje. Funkcjonalna równoważność alternacji typu (15) i (16) miałyby sugerować, że system językowy działa na biegu jałowym, a stałoby to w sprzeczności z założeniem językoznawstwa

⁵ Reguła ta obowiązuje także w języku polskim, wyjątki zaś są wręcz jednostkowe, np. *Czarne te oczy twe, Zauroczyły mnie* (z tekstu piosenki).

⁶ O szyku swobodnym i jednocześnie relewantnym zob. Gębka-Wolak 2000, 18.

teoretycznego, iż szyk wyrazów zasadniczo reprezentuje ich funkcje syntaktyczne (Jakobson 1936, 245) lub stanowi formę nacechowania innych funkcji.

Zainteresowanie tym tematem częściowo wiąże się z faktem, że linearyzacja składników grupy imiennej, jak już zaznaczyliśmy, inaczej jest realizowana w różnych językach słowiańskich. W języku polskim⁷ prepozycja modyfikatora przymiotnikowego jest uznawana za najbardziej neutralny, naturalny sposób skonfigurowania elementów grupy imiennej (Jodłowski 1976, 168), co potwierdzają dane NKJP⁸: na prepozycję przydawki przypada 62% zdań. Inaczej sytuacja wygląda w wypadku MW: konstrukcje z prepozycją MW stanowią mniejszość, obejmując tylko 42% całego korpusu. Częściowo potwierdzają to także dane zakładki „Kolo-kator”⁹: istnieje dość liczna grupa kolokacji, w której (nieraz znacząco) przeważają konstrukcje z postpozycją MW. Oto kilka przykładów wraz z ich odpowiednikami w języku ukraińskim¹⁰.

Tabela 1. Stosunek kolokatów z pre- i postpozycją MW

język polski	język ukraiński
preparat ten (31), ten preparat (4)	препарат цей (2), цей препарат (23)
związek ten (102), ten związek (58)	сполука ця (3), ця сполука (44)
termin ten (73), ten termin (34)	термін цей (7), той термін (156)
fundusz ten (14), ten fundusz (2)	фонд цей (14), цей фонд (500)
obowiązek ten (23), ten obowiązek (17)	обов'язок цей (13), цей обов'язок (453)
wskaźnik ten (39), ten wskaźnik (12)	показник цей (12), цей показник (3828)
mechanizm ten (32), ten mechanizm (25)	механізм цей (27), цей механізм (500)
przepis ten (37), ten przepis (26)	припис цей (2), цей припис (60)
program ten (101), ten program (87)	програма ця (28), ця програма (1065)
podatek ten (27), ten podatek (8)	податок цей (16), цей податок (801)
zakaz ten (18), ten zakaz (13)	заборона ця (13), ця заборона (283)

Zupełnie inna sytuacja występuje w języku ukraińskim, na co wskazuje choćby powyższa tabela: we wszystkich przytoczonych konstrukcjach zdecydowanie dominuje układ z prepozycją MW. Według innych danych, opublikowanych w pracy: Cholodilova 2013, 29 (opartych na korpusie syntaktycznym języka rosyjskiego), udział konstrukcji z postpozycją MW wynosi tylko 2,7%.

⁷ Podobnie jak w innych językach słowiańskich, zob. Siewierska | Uhlířová 1998, 132.

⁸ Narodowy Korpus Języka Polskiego: www.nkjp.pl

⁹ <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/collocations.jsp>

¹⁰ Do analizy materiału ukraińskiego wykorzystano GRAK – Генеральний регіонально анотований корпус (<http://uacorporus.org/Kyiv/ua>). Dostęp za pomocą NoSketch Engine.

Aby porównać pod tym względem język polski i języki wschodniosłowiańskie, wykorzystaliśmy zasoby bazy korpusowej *Leipzig Corpora Collection*¹¹ – jej resurs, zawierający informacje o prawych i lewych kolokatach wyrazów: polsk. *ten*, biel. *зэмы*, ros. *этом*, ukr. *цей*. W tabeli 2 przedstawiliśmy dane o procentowym udziale konstrukcji typu <N – D> w stosunku do wszystkich, zaprezentowanych w korpusie konstrukcji z prawostronną pozycją MW.

Tabela 2. Względna częstość (%) występowania układu <N – D>

język	ogólna liczba lewych kolokacji MW	liczba kolokacji typu <N – D>
polski	802	230 (28%)
białoruski	87	1 (1%)
rosyjski	8921	307 (3%)
ukraiński	8511	270 (3%)

Dane liczbowe wyraźnie wykazują różnicę między językiem polskim a językami wschodniosłowiańskimi: w języku polskim konstrukcje z rzeczownikiem obejmują prawie jedną trzecią wszystkich lewostronnych kolokacji MW, podczas gdy w językach wschodniosłowiańskich liczba ta oscyluje w granicach 1-3%.

Mimo różnicy co do regularności, z jaką w tych językach występują grupy imienne z postpozycją MW, zakładamy, że istnieją ogólne dla nich reguły użycia MW w pozycji prawostronnej. Zagadnieniem tym zajmiemy się w kolejnych punktach. Pragniemy zaznaczyć, iż badanie nasze ma charakter opisowy i konfrontatywny, nie zamierzamy jednak poruszać kwestii historyczno-językowych ani kwestii zapożyczeń. Uważamy, że analiza synchroniczna jest wystarczająca, aby przedstawić współczesny stan zjawiska, jakim jest linearyzacja MW, niezależnie od jego uwarunkowań, które wystąpiły w przeszłości.

2. Uwarunkowania postpozycyjnego użycia MW

Dryer (2018, 830) pisze, że zasady, leżące u podstaw linearyzacji składników grupy imiennej, w dużej mierze mają charakter semantyczny, a nie morfosyntaktyczny. Rzeczywiście, jeśli porównać ogólną częstość użycia konstrukcji (dane na podstawie NKJP oraz GRAK):

(27) *te dwa* – 14.209 (99%) | *dwa te* – 111 (1%)
ці два 6.792 (99%) | *два ці* 49 (1%)

¹¹ https://corpora.uni-leipzig.de/de?corpusId=pol_news_2022 (dostęp: 3.05.2023).

- (28) te wszystkie – 21.463 (45%) | wszystkie te – 25.960 (55%)
 ці всі ↔ ці усі 2.372 (6%) | всі ці ↔ усі ці 39.183 (94%)
- (29) ten każdy – 30 (39%) | każdy ten – 47 (61%)
 цей кожний 112 (22%) | кожний цей 394 (78%)
- (30) te obydwa – 52 (7%) | obydwa te – 739 (93%)
 ці обидва (ці обидві) 580 (24%) | обидва ці (обидві ці) 1849 (75%)

można wnioskować, że – zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim – tylko w pierwszym wypadku zachodzi duża przewaga konstrukcji z prepozycją MW (99%). Różnice te wiążą się z przynależnością kolokatów do różnych kategorii semantycznych: *dwa* | *два* jest liczebnikiem, a *wszystkie*, *każdy*, *obydwa* | *wsі*, *кожний*, *обидва* należą do klasy kwantyfikatorów¹². Jednocześnie nie można nie zauważyć, że linearyzacja MW w konstrukcjach z kwantyfikatorami też jest zróżnicowana, na co wskazuje udział procentowy fraz z postpozycją MW: 55% – 61% – 93% (w języku polskim) oraz 94% – 78% – 75% (w języku ukraińskim). Zróżnicowanie to potwierdza opinię badaczy, że poza uwarunkowaniem semantycznym istnieją inne typy uwarunkowania szyku składników w grupie imiennej – takie, jak pozycja grupy w strukturze linearnej zdania, sposób i stopień rozwinięcia grupy, równowaga długości ciągu lewo- i prawostronnego (mierzona liczbą sylab), długość składników syntaktycznych (zarówno nadrzędników, jak i podrzędników), rytmiczna struktura wypowiedzenia i in. (Padlużny 1989, 283 i n.; Gębka-Wolak 2000, 151 i n.; Grochowski 2007, 250; Kononenko 2007, 45). Czynniki te, wpływające na linearyzację MW w grupie imiennej, zostaną przeanalizowane w kolejnych punktach.

2.1. Stopień rozbudowania grupy imiennej

Pod względem sposobu, w jaki MW są pozycjonowane w grupie imiennej, Dryer wyodrębnia trzy grupy języków:

First, in some languages (like English), demonstratives pattern with articles (and sometimes possessive words), in which case they can be analyzed as belonging to a category of determiners. Second, there are languages that have articles, but in which demonstratives appear in a different position in the noun phrase from definite articles and cooccur with articles. And third, there are languages that lack articles; whether one considers demonstratives in such languages to be determiners depends on one's theoretical assumptions (2018, 807).

W językach trzeciego typu, do których należą też języki słowiańskie, ważnym czynnikiem dystrybucyjnym, określającym pozycję MW, jest obecność w tej

¹² Warto zaznaczyć, że liczebnik *dwa* i kwantyfikator *obydwa* należą do tego samego paradygmatu fleksyjnego.

samej grupie imiennej innych modyfikatorów. Gębka-Wolak (2000, 93) pisze o nieakceptowalnych konstrukcjach z postpozycją MW, w których lewostronna pozycja przy rzeczowniku jest wypełniona przymiotnikiem, np.

- (31) *Ta dyscyplina* ma nawet własne eliminacje.
 | *Ta pasjonująca dyscyplina* ma nawet własne eliminacje.
 | *Dyscyplina ta* ma nawet własne eliminacje.
 | **Pasjonująca dyscyplina ta* ma nawet własne eliminacje.
- (32) *Ця дисципліна* має навіть власну елімінацію.
 | *Ця захоплююча дисципліна* має навіть власну елімінацію.
 | *Дисципліна ця* має навіть власну елімінацію.
 | **Захоплююча дисципліна ця* має навіть власну елімінацію.

Co prawda, istnieją nieliczne wyjątki od tej reguły – konstrukcje z lewostronną przydawką w postaci kwantyfikatora *wszystek* (zwykle w liczbie mnogiej):

- (33) Wystąpiły *wszystkie problemy te*, których się obawiałem na samym początku¹³.
 (34) W rzeczywistości jednak *wszystkie zjawiska te* nie tylko występowały obok siebie¹⁴.
 (35) *Wszystkie procesy te* mają na celu przedłużanie wykształcenia¹⁵.

Powyższe ograniczenie dotyczy także obecności przydawki (przymiotnikowej lub rzeczownikowej) w pozycji prawostronnej:

- (36) *ten sklep spożywczy* | **sklep spożywczy ten* | **sklep ten spożywczy*
ця крамниця продуктова | **крамниця продуктова ця* | **крамниця ця продуктова*
- (37) *ten obszar, który dotyczy ...* | **obszar ten, który dotyczy ...*
ця сфера, яка стосується ... | **сфера ця, яка стосується*
- (38) *ten manifest Jobsa* | **manifest ten Jobsa* | **manifest Jobsa ten*
цей маніфест Джобса | **маніфест цей Джобса* | **маніфест Джобса цей*¹⁶

Wyjątki od tej reguły występują sporadycznie w mowie potocznej lub w tekstach artystycznych, m.in. wówczas, gdy postpozycja MW została uwarunkowana względami metrycznymi¹⁷. Za przykład może posłużyć fragment piosenki żołnierskiej:

¹³ <https://spodwody.pl/slawek-rzucil-wyzwanie-polskim-jeziorom-slawomir-romanowski> (dostęp: 2.05.2023).

¹⁴ <https://us.edu.pl/wydzial/wh/projekty-badawcze/aktualnie-realizowane> (dostęp: 2.05.2023).

¹⁵ <https://zanotowane.pl/226/9039> (dostęp: 2.05.2023).

¹⁶ Dotyczy to także grup imiennych, w których członem konstytutywnym jest zwrot zwarty, frazematyczny, np. *ten punkt widzenia* | **punkt ten widzenia* | **punkt widzenia ten*.

¹⁷ Gębka-Wolak (2012, 166) pisze o tym czynniku w odniesieniu do języka łacińskiego.

- (39) Szumi dokoła las,
 czy to jawa, czy sen
 Co ci przypomina, co ci przypomina
Widok znajomy ten.

Postpozycja MW możliwa jest również w warunkach fragmentacji syntaktycznej (o tym zjawisku zob. Kiklewicz 2017), gdy wyraz *ten* wraz z towarzyszącą przydawką stanowi odrębną frazę, oddzieloną od rzeczownika bazowego intonacją, a w tekście pisany kropką, por.

- (40) Z kieszeni wypadł mi *cukierek. Ten zielony z krzyżykiem*¹⁸.
 | Z kieszeni wypadł mi *ten zielony cukierek z krzyżykiem.*

2.2. Pozycja linearna grupy imiennej względem orzeczenia

W 1892 r. szwajcarski językoznawca J. Wackernagel opublikował artykuł, w którym – w odniesieniu do starożytnych języków indoeuropejskich – pisał o regularności w zakresie linearyzacji enklityk: z reguły znajdują się one w obrębie pierwszego akcentowanego wyrazu frazy. Regularność ta, znana jako prawo Wackernagela¹⁹, dotyczy wyrazów enklitycznych (np. polskiej partykuły *zaś*) na mocy systemu języka. Przymiotnik pronominalny *ten*, jak wiadomo, występuje zarówno w konstrukcjach proklitycznych, jak i enklitycznych, ale prawo Wackernagela działa i w tym przypadku: w większości swoich użyć enklitycznych wyraz *ten* znajduje się w grupie imiennej w mianowniku, która zajmuje pozycję przed predykatem na początku zdania.

V. I. Podlesskaja (2011, 2) na materiale języka rosyjskiego ustaliła, że postpozycja modyfikatora dzierżawczego zwykle występuje wówczas, gdy grupa imienna znajduje się przed czasownikiem osobowym (predykatem). Nasze analizy wykazują, że regularność ta dotyczy także MW. Oto dane, które otrzymaliśmy na podstawie NKJP:

[base="ten" & case=nom] [pos=subst & case=nom] [pos=verb]	61.520
[pos=subst & case=nom] [base="ten" & case=nom] [pos=verb]	46.075
[pos=verb] [base="ten" & case=acc] [pos=subst & case=acc]	43.210
[pos=verb] [pos=subst & case=acc] [base="ten" & case=acc]	0

Z analizy wynika, że w zakresie grup imiennych, które znajdują się przed predykatem, 43% przypada na konstrukcje z postpozycją MW. Jeśli zaś grupa imienna następuje po predykatywie, udział konstrukcji z postpozycją MW jest zerowy.

¹⁸ <https://wiadomosci.wp.pl/ratownik-gorniczy-musimy-byc-twardzi-6762771262728992a> (dostęp: 10.06.2023).

¹⁹ O interpretacji prawa Wackernagela w odniesieniu do języków współczesnych zob. Rinas 2006.

Pozycja przed czasownikiem osobowym faktycznie oznacza ulokowanie MW na początku zdania – takich przykładów obficie dostarczają teksty naukowe, np. monografia Rutkowski 2018:

- (41) *Postulat ten* [...] neguje autonomię języka jako systemu odrębnego od innych aspektów poznania.
 (42) *Proces ten* sytuuje się poza centrum naszych zainteresowań.
 (43) *Materiał ten* został poddany wszechstronnej klasyfikacji.

Aby ustalić, czy zależność ta występuje w tekstach różnych stylów, przeanalizowaliśmy zawierające polski modyfikator *ten* konstrukcje imienne w sześciu tekstach: dwóch tekstach artystycznych, dwóch z zakresu nauk humanistycznych i społecznych oraz dwóch z zakresu nauk ścisłych i inżynierijno-technicznych (wykaz tekstów źródłowych jest w bibliografii). Dane kwantytatywne zaprezentowano w tabeli 3 (do której będziemy jeszcze wracać w kolejnych punktach)²⁰.

Tabela 3. Częstość pre- i postpozycji MW w tekstach różnych stylów (język polski)

przypadek	grupa	1	2	3	4	5	6	razem
nom	D – N	129	58	51	33	5	11	287
	N – D	25 23*	14 14	61 53	18 18	25 24	42 38	185 170
gen	D – N	200	62	238	77	57	104	740
	N – D	0 0	1 1	4 4	0 0	0 0	0 0	5 5
dat	D – N	9	4	5	1	1	2	22
	N – D	0 0	0 0	1 1	0 0	0 0	0 0	1 1
acc	D – N	157	44	76	41	16	20	354
	N – D	1 1	2 2	2 0	1 1	0 0	1 1	7 5
instr	D – N	85	19	31	12	6	14	167
	N – D	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0
loc	D – N	126	31	105	79	13	27	378
	N – D	5 4	0 0	1 1	0 0	3 3	1 0	10 8
Razem		737	237	575	256	126	222	2.153

* Liczba po kresce pionowej oznacza liczbę konstrukcji na początku zdania.

Źródła: 1 – Iwaszkiewicz 1977; 2 – Lem 2018; 3 – Rutkowski 2018; 4 – Orzeł 2014; 5 – Storch 2001; 6 – Wszółek 2018.

²⁰ Przeanalizowaliśmy również teksty tych samych gatunków w języku ukraińskim: Bobrova 2019; Holovko | Kryachko 2018; Kidruk 2020; Kononenko | Ponomarenko 2005; Oksenyk 2017; Sytar 2017. Ich analiza wykazała brak konstrukcji z postpozycją MW.

Powyższe dane wykazują, że grupa imienna z postpozycją MW przeważnie, czyli w 91%, stoi na początku zdania, a regularność ta zachodzi w tekstach wszystkich zbadanych gatunków.

2.3. Pozycja grupy imiennej w strukturze tematyczno-rematycznej

Lewostronną – w stosunku do orzeczenia – pozycję grupy imiennej z MW w postpozycji można tłumaczyć tym, że przysługuje jej funkcja tematyczna w strukturze komunikacyjnej wypowiedzenia (zob. Ljutikova 2012, 90). Odpowiada to naturalnemu układowi tematyczno-rematycznemu, gdy – zgodnie z definicją H. Wróbla (2001, 321) – „w wypowiedzeniach niezależnych od kontekstu [temat] jest regularnie wyrażany rzeczownikiem w mianowniku w pozycji podmiotu gramatycznego, umieszczonym na początku wypowiedzenia i pozbawionym akcentu zdaniowego” (zob. też: Eroms 1986, 74; Mazur 1986, 174). Pod względem tematyczno-rematycznym grupy imienne typu <D – N> oraz typu N – D> istotnie się różnią. Pierwsze funkcjonują na kilka sposobów:

- (44) użycie anaforyczne + tematyczne + grupa imienna w pozycji lewostronnej w stosunku do predykatu
Ten zespół POWINIEN WYGRAĆ.
Ця команда МАЄ ВИГРАТИ.
- (45) użycie anaforyczne + rematyczne + grupa imienna w pozycji lewostronnej
Tylko TEN [wspomniany wcześniej] człowiek jest w stanie COŚ ZMIENIĆ.
Лише ЦЯ [згадана раніше] людина може ЩОСЬ ЗМІНИТИ.
- (46) użycie anaforyczne + tematyczne + grupa imienna w pozycji prawostronnej
KILKU RECENZENTÓW czytało ten artykuł.
ДЕКІЛЬКА РЕЦЕНЗЕНТИВ читали цю статтю.
- (47) użycie deiktyczne + tematyczne + grupa imienna w pozycji lewostronnej
Ten zespół [który teraz obserwujemy] POWINIEN WYGRAĆ.
Ця команда [за якою зараз спостерігаємо] ПОВИННА ВИГРАТИ.
- (48) użycie deiktyczne + rematyczne + grupa imienna w pozycji lewostronnej
Zacznę TEN rozdział [który teraz piszę] OD WAŻNEJ KWESTII.
Розпочну ЦЕЙ розділ [який зараз пишу] З ВАЖЛИВОГО ПИТАННЯ.
- (49) użycie kataforyczne + rematyczne + grupa imienna w pozycji prawostronnej
Wygra TEN zespół, KTÓRY BARDZIEJ SIĘ PRZYŁOŻY.
Переможе ТА (рідко ЦЯ) команда, ЯКА ЗРОБИТЬ БІЛЬШЕ.

MW w postpozycji występuje przeważnie w konstrukcjach pierwszego typu:

- (50) użycie anaforyczne + tematyczne + grupa imienna w pozycji lewostronnej
Zespół ten JEST DOBRZE ZNANY.
Команда ця ДОБРЕ ВІДОМА.

Dla grupy imiennej z postpozycją MW nie jest charakterystyczne występowanie w składzie orzeczenia imiennego, które z reguły należy do części rematycznej zdania, np.

- (51) To jest *ten kolor*, którego nienawidzę.
 To є *цей колір*, який ненавиджу.
 | *To jest *kolor ten*, którego nienawidzę.
 *To є *колір цей*, який ненавиджу.
- (52) To jest właśnie *ten moment!*
 To є власне *цей момент!*
 | *To jest właśnie *moment ten!*
 *To є власне *момент цей!*

Dość regularny charakter ma zjawisko nominacji powtórnej, gdy anaforycznemu użyciu MW w postpozycji towarzyszy obecność tego samego rzeczownika (albo rzeczownika o podobnym znaczeniu) w przedtekście – w ten sposób funkcja tematyczna grupy imiennej zostaje dodatkowo uwydatniona, por.

- (53) Jednym ze sposobów mówienia o nowych pojęciach jest wykorzystanie wzorca-prototypu. *Prototyp ten* zajmuje centralną pozycję w nowo stanowionej kategorii pojęciowej (Rutkowski 2018).
- (54) Poza tym na *Wenus* ciągle wciąż *wiatry*. *Wiatry te* mają charakter globalny (Wszolek 2018).
- (55) Kazimierz przepychał się ze swoją nieciężką walizką ku trzeciemu peronowi, gdzie stał *pociąg* idący ku Reni, na granicę rumuńską. *Pociąg ten* obłożony był przez kobiety z koszykami i wazonami oleandrów (Iwaszkiewicz 1977).
- (56) Były to *wiersze* Cherubina Kołyszko. [...] Adwokat i dziennikarz, pusty człowiek, jakim był Cherubin Kołyszko, w *wierszach tych* nagle przemówił po prostu i po ludzku (Iwaszkiewicz 1977).
- (57) – Pan zostaje? – Spytał go *szeptem* i w *głosie tym* dźwięczała radość (Lem 2018).

Powtórna nominacja jest o tyle silnym czynnikiem, że warunkuje postpozycję MW nawet wówczas, gdy obok występują inne przydawki, por.

- (58) [...] Od strony domu nie słyhać było także żadnego odgłosu, tylko z daleka, zza parku, od prawdziwego już lasu dolatywał *stuk* siekiery uderzającej o drzewo. *Stuk ten* rytmiczny i monotony odprowadzał zamyślonego Janusza aż pod ganek (Jarosław Iwaszkiewicz).

Odwrotnie, postpozycja MW nie jest charakterystyczna dla konstrukcji, w których modyfikator o funkcji rematycznej jest akcentowany, np. przy negacji²¹:

- (59) *Nie ten zapis* w tej ustawie jest najważniejszy.
| **Zapis nie ten* w tej ustawie jest najważniejszy.

Nieliczne użycia rematyczne MW w postpozycji zawsze są tak lub inaczej dodatkowo uwarunkowane – w postaci konstrukcji przeciwstawnej lub w postaci zdania względnego, np.²²

- (60) Wybierał chleb TEN, A NIE TAMTEN²³.
(61) Każdy serwis w jakiś sposób okraja swoją tematykę. My robimy to w sposób TEN, A NIE INNY²⁴.
(62) Finansujemy projekty TE, KTÓRE SĄ W ZGODZIE Z NATURĄ²⁵.

Użycie deiktyczne MW w postpozycji występuje tylko okazjonalnie w mowie potocznej lub w tekstach poetyckich (zob. 2.7), np.

- (63) Ja chcę *jabłko to czerwone*, ono słońcem jest barwione²⁶.

Należy zaznaczyć, że wyraz *tamten* występuje przeważnie w użyciu deiktycznym, dlatego postpozycja w grupie imiennej nie jest dla niego charakterystyczna.

W związku z charakterystyką szyku MW w aspekcie tematyczno-rematycznym niezbędne są dwa ważne zastrzeżenia. Pierwsze dotyczy kwestii, czy alternacja wyrażen typu *ten problem* | *problem ten* ukazuje jakiegokolwiek zróżnicowanie funkcjonalne. Chodzi o zdania, w których MW jest używany anaforycznie, grupa imienna znajduje się w pozycji lewostronnej w stosunku do predykatu i pełni funkcję topikalną. Rozważny ten problem na przykładzie:

- (64) Umówiłam się z rekruterką *na rozmowę telefoniczną*. *Rozmowa ta* przebiegła pomyślnie.
| Umówiłam się z rekruterką *na rozmowę telefoniczną*. *Ta rozmowa* przebiegła pomyślnie.

²¹ Być może, znajduje w tym wyraz ogólniejsza reguła, o której pisze M. Grygiel (2010, 117): konstrukcje enklityczne mają predyspozycje do znaczenia afirmatywnego.

²² Ukraińskie odpowiedniki nie zostały poświadczane.

²³ <https://joannapachla.com/literatura/glodnego-trzeba-nakarmic-wyryjcie-to-sobie-we-lbach> (dostęp: 29.05.2023).

²⁴ <https://www.gram.pl/news/2006/04/20/milion-xboksow-360-na-miesiac-z-tajwanu.shtml> (dostęp: 29.05.2023).

²⁵ <https://raportcsr.pl/ii-kongres-esg-krzysztof-pietraszkiewicz-prezes-zbp-finansujemy-projekty-te-ktore-sa-w-zgodzie-z-natura-ktore-nie-niszczą-naszego-srodowiska> (dostęp: 29.05.2023).

²⁶ <https://eduzabawy.com/scenariusze/labunki/koncert-jesienny> (dostęp: 3.06.2023).

Z punktu widzenia systemu języka obydwie konstrukcje – z pre- i postpozycją MW – są jednakowo możliwe i poprawne. W zasadzie możliwa jest też trzecia forma syntaktyczna, gdy wykładnik określoności zostaje pominięty:

- (65) Umówiłam się z rekruterką na *rozmowę* telefoniczną. *Rozmowa* przebiegła pomyślnie.

W warunkach powtarzalności leksykalnej (*na rozmowę ... rozmowa*) brak modyfikatora przy rzeczowniku nie wpływa na interpretację grupy imiennej jako określonej: ‘znana rozmowa, o której była wcześniej mowa’. Wobec tego użycie MW należałoby uznać za redundantne, co najmniej komplementarne.

Celowość użycia MW w postpozycji można wyjaśnić na kilka sposobów. Po pierwsze, prawostronne ulokowane MW powoduje, że między poprzednikiem (*na rozmowę*) a następnikiem (*rozmowa*) zachodzi większa fizyczna, topologiczna bliskość, co sprzyja większej koherencji tekstu, a tym samym bardziej uwydatnia znaczenie określoności anaforycznej.

Po drugie, MW w prepozycji występuje w różnych użyciach: zarówno deiktycznym, jak i anaforycznym, zarówno tematycznym, jak i rematycznym – na tym tle konstrukcje z postpozycją MW mają charakter bardziej wyprofilowany i stanowią bardziej jednoznaczny, charakterystyczny i właściwy formę realizacji grupy imiennej ze znaczeniem określoności anaforycznej w pozycji topikalnej. Można to także tłumaczyć tym, że proklityki (do których należy również zaliczyć MW w prepozycji) mają silniejszy lub słabszy związek z wyrazem akcentowanym (zob. Sawicka 1995, 160), podczas gdy enklityki na mocy kodu językowego mają charakter związany. To łączy się z możliwością użycia MW w prepozycji na dwa sposoby, por.

- (66) Nie zawsze mówi się o tym, jak definiuje się te wielkości, ten $\cup$ problem mnie TEŻ NIE INTERESUJE.
 Не завжди говорять про те, як визначаються ці величини, і ця $\cup$ проблема мене також НЕ ЦІКАВИТЬ.
- (67) Nie zawsze mówi się o tym, jak definiuje się te wielkości, lecz właśnie $\cup$ TEN problem mnie INTERESUJE.
 Не завжди говорять про те, як визначаються ці величини, але, власне, $\cup$ ця проблема мене ЦІКАВИТЬ.

W pierwszym zdaniu proklityka *ten* ma charakter związany, tym samym grupa imienna w całości należy do części topikalnej. Drugie zdanie ma inną strukturę komunikacyjną: MW znajduje się pod akcentem i należy do rematu, między proklityką a rzeczownikiem zachodzi słabsza więź. Wyrazy enklityczne nie mają takiej właściwości, a emfaticzne wyróżnienie MW w postpozycji możliwe jest

w wyjątkowych sytuacjach w mowie potocznej (ustnej) lub w tekstach poetyckich (zob. 2.5 oraz 2.7).

Po trzecie, skoro MW *ten* ma charakter komplementarny, jego użycie postpozycyjne bardziej wiąże się ze względami natury pragmatycznej niż semantycznej. Tym samym nadawca podkreśla szczególny, niecodzienny, nieużytkowy charakter zachowania językowego, co dobrze widać na przykładach tekstów retorycznych:

- (68) Kilka dni po śmierci jego żona Kornelia sięgnęła po jego Biblię. Zakładkę stanowiła napisana przez Adama modlitwa, inspirowana psalmem. [...] *Psalm ten* opowiadający o cierpieniach, jakich zaznaje człowiek prawy od ludzi bezbożnych, brzmi jak testament ks. Adama²⁷.

Inna kwestia dotyczy tego, na ile czynnik tematyczno-rematyczny determinuje użycie grup imiennych z postpozycją MW. Obserwacje potwierdzają tezę, że układ taki koreluje z funkcją tematyczną grupy imiennej (przy tym rzeczownik niekoniecznie jest w mianowniku), jednak funkcja tematyczna nie gwarantuje poprawności konstrukcji z takim układem. Rozważmy cztery zdania:

- (69) *Ten artykuł* czytało (aż) 7 recenzentów.
Цю *статтю* читали (аж) 7 рецензентів.
(70) *Artykuł ten* czytało (aż) 7 recenzentów.
Статтю цю читали (аж) 7 рецензентів.
(71) (Aż) 7 recenzentów czytało *ten artykuł*.
(Аж) 7 рецензентів читали *цю статтю*.
(72) *(Aż) 7 recenzentów czytało *artykuł ten*.
*(Аж) 7 рецензентів читали *статтю цю*.

We wszystkich czterech zdaniach grupie imiennej *ten artykuł* | *artykuł ten* przysługuje funkcja topikalna, jednak zdania (72) nie da się uznać za poprawne, z czego można wnioskować, że w kwestii poprawności grupy imiennej z postpozycją MW pierwszeństwo ma czynnik dystrybucyjny, tzn. ulokowanie grupy imiennej po lewej stronie w stosunku do predykatu zdaniowego, zwłaszcza jeśli grupa imienna występuje w przypadku zależnym.

2.4. Znaczenie kategorii przypadku rzeczownika

Teoretycznie rzecz biorąc, w lewostronnej (w stosunku do predykatu) pozycji topikalnej może znajdować się grupa imienna o dowolnym znaczeniu kategorii przypadku – por. przykłady, w których jest to znaczenie przypadku zależnego:

²⁷ <https://pulawska.luteranie.pl/category/c39-kazania-i-inne-teksty> (dostęp: 8.06.2023).

- (73) Równanie czasu jest parametrem zmieniającym się w czasie. *Zmiany te* obrazuje rysunek (Wszolek 2018).
- (74) Pan skierował ich do koszar położonych za Bohem, na drugim końcu miasta. *W koszarach tych* zameldowali się u oficera artylerii, porucznika Kieliszka (Iwaszkiewicz 1977).
- (75) *W pracach tych* akcent został położony na rejestrację nowych jednostek utworzonych od nazw własnych, występujących przede wszystkim w tekstach publicystycznych (Rutkowski 2018).
- (76) Choć *zjawiska tego* nie da się wyeliminować całkowicie, to można je znacznie zminimalizować (Rutkowski 2018).
- (77) *Elementów tych* nie da się także wywnioskować na podstawie samej formy językowej nazwy (Rutkowski 2018).
- (78) *Problem ten* trafnie diagnozuje Daniel Cieślak (Orzeł 2014).

Przykłady te jednak należą do rzadkości. Wskazują na to dane, przytoczone w tabeli 3. Określenie ogólnej proporcji konstrukcji z pre- i postpozycją MW praktycznie nie ma sensu ze względu na ogromne zróżnicowanie między mianownikiem a przypadkami zależnymi.

Tabela 4. Częstość pre- i postpozycji MW w mianowniku i przypadkach zależnych (dane na podstawie tabeli 3)

liczba	przypadek	typ konstrukcji	częstość ogólna	%
pojedyncza	+ nom	D – N	182	67
		N – D	89	33
	– nom	D – N	1130	> 99
		N – D	10	< 1
mnoga	+ nom	D – N	105	52
		N – D	96	48
	– nom	D – N	636	98
		N – D	13	2

Jak widać, postpozycja MW występuje przeważnie w mianowniku (przy tym udział takich konstrukcji w liczbie mnogiej jest większy), podczas gdy tego rodzaju konstrukcje z rzeczownikiem w przypadku zależnym są wręcz sporadyczne. Potwierdzają to także dane korpusowe (tabele 5 i 6).

Tabela 5. Częstość pre- i postpozycji wyrazu *ten* w mianowniku i przypadkach zależnych (język polski, dane NKJP)

przypadek	typ konstrukcji	częstość ogólna	%
+nom	D – N – V	8.621	42
	N – D – V	12.144	58
–nom	V – D – N	33.859	97
	V – N – D	1.174	3

Tabela 6. Częstość pre- i postpozycji wyrazu *уєї* w mianowniku i przypadkach zależnych (język ukraiński, dane GRAK)

przypadek	typ konstrukcji	częstość ogólna	%
+nom	D – N – V	249.105	> 99
	N – D – V	1.011	< 1
–nom	V – D – N	517.342	> 99
	V – N – D	371	< 1

Jak widzimy, dane korpusowe są dość zbliżone z danymi naszej ekscerpcji, co oznacza, że rozkład konstrukcji z pre- i postpozycją MW ma charakter regularny. Analiza wykazuje także, iż badane języki: polski i ukraiński, zasadniczo różnią się pod względem linearyzacji MW: o ile w języku polskim – według danych korpusowych – na postpozycję MW w mianowniku przypada ponad połowa konstrukcji (58%, choć w naszej ekscerpcji ta liczba jest mniejsza), o tyle w języku ukraińskim użycia takie, zarówno w przypadkach zależnych, jak i w mianowniku, są sporadyczne.

Tłumacząc te dane, można nawiązać do wspomnianego w poprzednim punkcie naturalnego układu tematyczno-rematycznego: standardowo przewiduje on realizację tematu wypowiedzenia w pozycji podmiotu gramatycznego, który jest wyrażany rzeczownikiem lub grupą imienną w mianowniku. System językowy nie zakazuje występowania w pozycji tematycznej grup imiennych w przypadku zależnym, jednak z funkcjonalnego (czy też uzualnego) punktu widzenia konstrukcje te występują w zdecydowanej mniejszości.

2.5. Struktura akcentowa grupy i wypowiedzenia

Grochowski zaznacza, że na linearyzację składników syntaktycznych może mieć wpływ również czynnik fonetyczny:

Nie jest wykluczone, że w wypadku braku zależności między formami wyrażen, a więc w sytuacjach związków opartych na kookurencji, liczba sylab segmentów nie jest obojętna, że ma wpływ na możliwe pozycje linearne danej jednostki (2007, 249).

Podobnie uważa Gębka-Wolak (2000, 164): układ składników, jej zdaniem, zależy od liczby sylab, pewne znaczenie ma też czynnik prozodyczny. Tak np. za bardziej regularny uznaje się układ, gdy forma jednosylabowa poprzedza formę kilkusylabową, jak np. w sekwencjach:

- (79) to wszystko
       ten cały (N)
       ci obydwaj (N)

Odpowiada to zasadzie rosnącej złożoności (ang. *principle of increasing complexity*), o której wcześniej pisał S. Dik (1989, 345).

Masowy charakter konstrukcji z postpozycją MW w języku polskim zdecydowanie konfrontuje z powyższą zasadą, gdyż w większości tych konstrukcji wyraz jednosylabowy (*ten, ta, to, te, ci*) następuje po wyrazie kilkusylabowym, a w niektórych wypadkach frekwencja konstrukcji z postpozycją MW jest nawet (i to znacznie!) większa – dotyczy to np. wspomnianej grupy *ten cały* (dane na podstawie wyszukiwarek PELCRA NKJP – język polski, GRAK – język ukraiński):

- (80) ten cały (N) – 689
       цей увесь (N) – 27
       cały ten (N) – 2115
       увесь цей (N) – 2959

Długość rzeczownika w grupach imiennych z MW wiąże się z ich charakterystyką prozodyczną. Ze względu na to, że forma leksykalna MW w mianowniku jest jednosylabowa, postpozycja MW oznacza, że mamy do czynienia z enklityką:

- (81) 'plan $\cup$ ten
       (82) 'proces $\cup$ ten

Wówczas, gdy rzeczownik jest 1-sylabowy, układ akcentowy w grupie imiennej ma charakter regularny – akcent paroksytoniczny, w pozostałych zaś wypadkach akcent jest na trzeciej sylabie od końca. Można przypuszczać, że konstrukcje pierwszego typu – jako bardziej regularne z fonetycznego punktu widzenia – występują częściej. Aby to sprawdzić, porównaliśmy częstość grup imiennych z postpozycją MW, w których występuje dowolnie wybrany rzeczownik 1-, 2- lub 3-sylabowy (tabele 7 i 8).

Tabela 7. Częstość konstrukcji enklitycznych z rzeczownikiem 1-, 2- i 3-sylabowym (dane NKJP)

liczba sylab	rzeczownik	konstrukcja	liczba poświadczeń
rzeczownik 1-sylabowy	pan	ten pan V	117
		pan ten V	7
	rok	ten rok V	10
		rok ten V	1
	fakt	ten fakt V	197
		fakt ten V	134
	brak	ten brak V	20
		brak ten V	5
	plan	ten plan V	42
		plan ten V	20
rzeczownik 2-sylabowy	człowiek	ten człowiek V	297
		człowiek ten V	58
	czynnik	ten czynnik V	18
		czynnik ten V	16
	system	ten system V	184
		system ten V	133
	obraz	ten obraz V	60
		obraz ten V	51
	proces	ten proces V	212
		proces ten V	267
rzeczownik 3-sylabowy	paradoks	ten paradoks V	7
		paradoks ten V	0
	dokument	ten dokument V	6
		dokument ten V	2
	warunek	ten warunek V	33
		warunek ten V	33
	przypadek	ten przypadek V	35
		przypadek ten V	11
	mężczyzna	ten mężczyzna V	24
		mężczyzna ten V	16

Tabela 8. Częstość konstrukcji enklitycznych z rzeczownikiem 1-, 2- i 3-sylabowym (dane GRAK)

liczba sylab	rzeczownik	konstrukcja	liczba poświadczeń
rzeczownik 1-sylabowy	пан	цей пан V	175
		пан цей V	13
	рік	цей рік V	4.597
		рік цей V	143
	факт	цей факт V	4.395
		факт цей V	93
	шлюб	цей шлюб V	586
		шлюб цей V	29
	план	цей план V	1.142
		план цей V	31
rzeczownik 2-sylabowy	юнак	цей юнак V	564
		юнак цей V	16
	чинник	цей чинник V	361
		чинник цей V	0
	роман	цей роман V	752
		роман цей V	15
	образ	цей образ V	731
		образ цей V	74
процес	цей процес V	331	
	процес цей V	87	
rzeczownik 3-sylabowy	парадокс	цей парадокс V	157
		парадокс цей V	2
	документ	цей документ V	3.012
		документ цей V	52
	договір	цей договір V	796
		договір цей V	34
	випадок	цей випадок V	1.795
		випадок цей V	65
хлопчина	цей хлопчина V	257	
	хлопчина ця V	8	

Na podstawie tych danych można wnioskować, że konstrukcje z rzeczownikiem 1-sylabowym nie mają pierwszeństwa pod względem częstości użycia: w tej kategorii na postpozycję MW w języku polskim przypada 30% konstrukcji, podczas gdy częstość użycia pozostałych konstrukcji enklitycznych typu <N – D> jest nawet większa: w grupie konstrukcji z rzeczownikiem 2-sylabowym liczba ta wynosi 41%, a w grupie konstrukcji w rzeczownikiem 3-sylabowym – 37%. W języku ukraińskim dane ilościowe dla każdej grupy konstrukcji są podobne.

O tym, że nie istnieje zależność między długością rzeczownika a częstością konstrukcji enklitycznych z MW, świadczy też fakt, że zachodzi duże zróżnicowanie wewnątrz każdej z wyodrębnionych powyżej kategorii. Tak np. w grupie rzeczowników 1-sylabowych diametralnie różnią się wyrazy *fakt* i *pan*: w pierwszym wypadku liczba konstrukcji enklitycznych wynosi 40%, a w drugim – tylko 6%.

Na pewną zależność szyku od długości rzeczownika w konstrukcjach z MW wskazują dane, zawarte w zakładce „Kolokator” NKJP, o których była już mowa we wstępie – zob. tabelę 1. Według tych danych niektóre konstrukcje z układem <N –D> występują częściej niż konstrukcje typu <D – N>, przy tym 50% konstrukcji z postpozycją MW to takie, w których występuje rzeczownik 2-sylabowy.

Kolejną kwestia to zależność szyku składników od długości MW. Wyrazy tego typu w mianowniku mają charakter 1-sylabowy (*ten, ta, to, ci, te* | *цей, ця, це*), można więc zastanowić się, czy to wpływa na ich postpozycję. Aby to sprawdzić, dokonaliśmy porównania, którego wyniki są ujęte w tabelach 9 i 10.

Tabela 9. Częstość konstrukcji z pre- i postpozycją MW: *ten, taki, ów, mój*
(dane na podstawie NKJP)

MW	konstrukcja	liczba poświadczeń	%
ten	ten N	66.798	68
	N ten	31.977	32
taki	taki N	20.741	83
	N taki	4.399	17
ów	ów N	3.920	80
	N ów	993	20
mój	mój N	18.701	92
	N mój	1.725	8

Tabela 10. Częstość konstrukcji z pre- i postpozycją MW: *ten, taki, ów, mój*
(dane na podstawie GRAK)

MW	konstrukcja	liczba poświadczeń	%
цей	цей N	221.575	99,3
	N цей	3.336	0,7
ці	ці N	154.322	98,6
	N ці	1.087	1,4
сей	сей N	4.553	92,4
	N сей	28	1,6
мій	мій N	69.336	91,2
	N мій	928	0,8

Z jednej strony, frekwencja konstrukcji typu <N – ten> jest większa w porównaniu z typem <N – taki> (32% vs. 17%); z drugiej strony, jednosylabowe *ów* i *mój* w postpozycji występują rzadziej, zwłaszcza dotyczy to ostatniego wyrazu. Można więc wnioskować, że 1-sylabowy charakter MW nie przyczynia się do jego użycia w postpozycji – regularne użycie postpozycyjne prawdopodobnie stanowi indywidualną charakterystykę tego leksemu. Dane ukraińskie oscylują w granicach 1%, więc trudno tu mówić o różnicach wyrazów pod względem frekwencji.

Bardziej radykalny wpływ na linearyzację MW wywiera czynnik prozodyczny i rytmiczny. W poezji sylabotonicznej stosowanie proklityk i enklityk (np. krótkich form *swe*, *me*, *twe*) uwarunkowane jest wymogami rytmu (zob. Budzyk 1955; Pszczołowska 1975, 148; Kononenko 2007, 42). Za przykład może posłużyć fragment wiersza Krzysztofa Kamila Baczyńskiego ***Nie to:

- (83) *ten świat*, gdzie widzieć chciałem
 roślinnych linii mądrość,
 gdzie kształty ukochałem
 i duchy wszystkich rzeczy,
ten świat, co miazdząc leczy,
 a ginie razem z ciałem [...]

Konstrukcja *ten świat* właśnie w takim układzie linearnym odpowiada stopie jambicznej, dlatego zmiana szyku wyrazów w grupie imiennej zakłócałaby strukturę rytmiczną wiersza. To samo dotyczy konstrukcji z postpozycją MW:

- (84) Zda się, że pęknie *pokój ten*... I nagle – pęka! (Leopold Staff).
 (85) Kto przeciw śmierci stanie i wzrokiem zatrzyma *prąd ten*? (Krzysztof Kamil Baczyński).

W obu przytoczonych fragmentach występuje stopa trocheiczno-daktyliczna – z akcentowaną pierwszą sylabą, dlatego alternatywne konstrukcje *ten pokój* oraz *ten prąd* w tym układzie rytmicznym byłyby niemożliwe. Zwróćmy uwagę, że czynnik rytmiczny jest o tyle silny, że warunkuje użycie konstrukcji z postpozycją MW po predykanie, a nawet na końcu zdania.

2.6. Status rzeczownika jako nazwy prymarnej lub derywowanej

Na linearyzację składnika ma wpływ także jego status leksykalny, tzn. reprezentowany przez niego typ nazwy. Pierwsza regularność dotyczy rzeczownika: grupy imienne z postpozycją MW nie są możliwe w wypadku okazjonalnej substantywacji przymiotnika. Można pokazać to na przykładzie wyrazu *ostatni*:

- (86) Coraz ciekawiej w sporze Lewandowski – Kucharski. *Ten ostatni* nie wpłacił całego poręczenia majątkowego.
Все цікавіше в суперечці Левандовський – Кухарський. *Цей останній* не сплатив всю заставу за майно.
| ... *Ostatni ten nie wpłacił całego poręczenia majątkowego.
... *Останній цей не сплатив всю заставу за майно.

Status przymiotnika jest w takich konstrukcjach dwuwartościowy: z jednej strony – zajmuje on pozycję rzeczownika jako konstytutywnego członu grupy imiennej, z drugiej strony – istnieje możliwość użycia rzeczownika właściwego, co odpowiada sytuacji elipsy, por.

- (87) *Ten ostatni* figurant sprawy | z figurantów sprawy nie wpłacił całego poręczenia majątkowego.
Цей останній фігурант справи | з фігурантів справи не сплатив майнову заставу в повному обсязі.
| **Ostatni figurant sprawy ten* nie wpłacił ...
**Останній фігурант справи цей* не заплатив ...
| **Ostatni ten figurant sprawy* nie wpłacił ...
**Останній цей фігурант справи* не заплатив ...

Postpozycja MW w takich konstrukcjach nie jest możliwa za sprawą reguły, o której była mowa w punkcie 2.1 – chodzi o obecność lewostronnego uzupełnienia rzeczownika. Ograniczenie to jednak nie dotyczy rzeczowników, które powstały w wyniku substancywizacji przymiotników i funkcjonują jako rzeczowniki na mocy kodu językowego, jak np. wyraz *motorniczy*, który występuje w konstrukcjach obu typów:

- (88) *Ten motorniczy* nie prowadzi już tramwajów.
Цей водій більше не керує трамваями.
| *Motorniczy ten* nie prowadzi już tramwajów.
Водій цей більше не керує трамваями.

Druga regularność dotyczy modyfikatora. W językach słowiańskich do modyfikatorów anaforycznych zaliczane są też przymiotniki, np. polsk. *podany, powyższy, przytoczony, przywołany, rzeczony, wspomniany, wymieniony* oraz ukr. *наведений (вище), згаданий, цитований, сказаний* itp. Pod względem semantycznym są one podobne do MW, jednak różnią się tym, że nie występują w postpozycji, por.

- (89) *Wspomniane zjawisko* jest znane od prawie trzech stuleci.
Згадане явище активізувало процес декомунізації.
| **Zjawisko wspomniane* jest znane od prawie trzech stuleci.
(90) *Явище згадане активізувало процес декомунізації.

Istnieją pojedyncze wyjątki od tej reguły – konstrukcje z przymiotnikiem *dany* | *дану* w postpozycji, dotyczy to obydwu języków:

- (91) [...] W jaki sposób *zjawisko dane* konstryuuje się w jego świadomości²⁸.
 (92) Nie zwracają przy tym uwagi na reprezentatywność próby, jakiej *zjawisko dane* dotyczyło²⁹.
 (93) *Явище дане* трактується по-різному³⁰.
 (94) Якщо *явище дане* стало постійним, [...] слід звернутися до терапевта³¹.

Świadczy to o tym, że przymiotnik *dany* | *дану* w funkcji anaforycznej w największym stopniu uległ leksykalizacji, tracąc związek z czasownikiem *dać* | *дану* jako tematem słowotwórczym.

Prepozycję przymiotników anaforycznych można tłumaczyć tym, że – po pierwsze – ich pozycja prawostronna w stosunku do rzeczownika jest zarezerwowana dla użycia w funkcji imiesłowu, najczęściej wraz z podrzędnikami, jak np. w zdaniu:

- (95) Pojęcie to oznacza *zjawisko dane* nam w doświadczeniu.
 | Pojęcie to oznacza *zjawisko, które jest dane* nam w doświadczeniu.

Po drugie, mimo swej funkcji anaforycznej przymiotniki typu *wspomniany* mają charakter autosemantyczny, są więc pozycjonowane podobnie jak inne przymiotniki autosemantyczne (o czym była mowa we wstępie): ich postpozycja nie jest możliwa dlatego, że nie wyrażają one znaczenia rodzajowego ani nie mają funkcji rematu.

2.7. Styl wypowiedzi

Na linearyzację składników syntaktycznych duży wpływ ma czynnik stylistyczny. W tekstach literatury pięknej, zwłaszcza w niektórych formacjach artystycznych (Karolak 2002, 94), częściej niż w tekstach innych stylów występuje inwersja. Zjawisko to, ogólnie rzecz biorąc, jest charakterystyczne dla stylu książkowego (Sankowska 1962, 47; Jodłowski 1976, 168; Kononenko 2007, 43).

W tabeli 3 przedstawiliśmy informację o częstości użycia MW w pre- i postpozycji w tekstach trzech stylów: artystycznych, z zakresu nauk humanistycznych i społecznych oraz z zakresu nauk ścisłych i inżynierijno-technicznych. Dane te wskazują na dość spore zróżnicowanie tych tekstów, zwłaszcza w konstrukcjach z mianownikiem: w tekstach artystycznych na postpozycję MW przypada 17% konstrukcji, w tekstach humanistycznych i społecznych – 48%, a w tekstach nauk

²⁸ <https://ssf.apsl.edu.pl/ssf07.php> (Agnieszka Jurewicz) (dostęp: 29.05.2023).

²⁹ <https://www.egospodarka.pl/57652,Decyzje-inwestycyjne-przyklady-bledow,2,20,2.html> (dostęp: 29.05.2023).

³⁰ <https://woodstar.com.ua/chomu-vihodjat-dvuhzheltkovie-jajcja> (dostęp: 29.05.2023).

³¹ <https://gingenukr.ru/korisni-poradi/7811-nimijut-palci-ruk-shho-robiti.html> (dostęp: 29.05.2023).

ściślych i inżynieryjno-technicznych – 81%. Zdajemy sobie sprawę z tego, że nasza próbka była dosyć ograniczona, więc badanie szerszego korpusu tekstów mogłoby dać bardziej wiarygodne dane liczbowe, ale nie wydaje się, że może ulec istotnej zmianie ogólna struktura tych danych.

Z jednej strony, w mowie potocznej konstrukcje z postpozycją MW nie są rozpowszechnione, chociaż, z drugiej strony, w tekstach tego rodzaju można napotkać najbardziej egzotyczne konstrukcje językowe, np. rematyczne użycie MW wraz z towarzyszącą partykułą na końcu zdania:

- (96) W sumie nigdy nie miałem potrzeby korzystać bo sam SA się sprawował dobrze, ale w jednym miejscu mam *problem ten właśnie*³².
| ... w jednym miejscu mam *właśnie ten problem*.
| ... w jednym miejscu mam *ten właśnie problem*.

Zjawisko to można tłumaczyć spontanicznym charakterem mowy potocznej: wypowiedź jest konstruowana w trakcie interakcji mownej, dlatego mówiący nie ma możliwości korygowania formy językowej wypowiedzenia (czy też nie uważa to za konieczne). Tak np. w odniesieniu do przytoczonego przykładu można przypuszczać, że nadawca w trakcie pisania postu w internecie był skupiony na pewnym, wcześniej wspomnianym problemie – tym samym jako pierwsze pojawiło się wyrażenie *mam problem*. Zaraz potem nadawca uświadomił sobie, że chodzi o konkretny, wcześniej poruszony problem, więc dodał: *ten właśnie*. Gdyby interakcja toczyła się w innym trybie, nadawca – po zastanowieniu się – prawdopodobnie wyraziłby się inaczej:

- (97) ... w jednym miejscu mam *ten właśnie problem*.
| ... w jednym miejscu mam *właśnie ten problem*.

2.8. Wyrażenia frazematyczne

Prepozycja MW może mieć charakter uzualny, zwłaszcza wówczas, gdy grupa imienna jest regularnie powtarzana w tym samym składzie leksykalnym i może być zaliczana do tzw. reproductów, czyli wyrażeń frazematycznych (zgodnie z terminologią z pracy: Chlebda 2010, 140). Do tej grupy można zaliczać polskie wyrażenia:

- (98) tego rodzaju | цього роду
tym razem | цього разу
tego typu | цього типу
w tym zakresie | у цих межах
w tym wypadku | у цьому випадку
pod tym względem | з цього погляду

³² <https://pl.comp.mail.mta.narkive.com/wuLdYMEX/spamassassin-strasznie-s-abo-sobie-dzia-aj-cy> (dostęp: 30.05.2023).

z tą różnicą, że... | з цією різницею, що
 w ten sposób | tym sposobem | у цей спосіб | цим способом
 w tym sensie | у цьому сенсі
 tego dnia | цього дня ітр.

Jak widać, są to różnego rodzaju modyfikatory, ufundowane na rzeczowniku w przypadku zależnym. Nawet w sytuacji, gdy rzeczownik występuje w przedtekście, postpozycja MW byłaby bardzo sztuczna:

- (99) Nawodnianie kropelkowe to giżycki sposób na suszę. *W ten sposób* samorząd ratuje młode drzewa³³.
 | ... to giżycki sposób na suszę. *W sposób ten samorząd ratuje młode drzewa.

Owszem, można napotkać przykłady tego rodzaju konstrukcji z postpozycją MW, jednak są wręcz jednostkowe:

- (100) *W sposób ten* złapać się dał Surmacki do huzarów (Zygmunt Miłkowski).
 (101) A dziś w kawiarni
 Tam, gdzie najgwarniej
 Tam temat się wyłania
 Bez romantycznych scen
 Mówi się *w sposób ten* (Andrzej Włast).
 (102) Wszystkim strukturom kryształowym *w sposób ten sam* i żyć i ginąć! (Jacek Kaczmarski).

Powyższe wyrażenia pochodzą z tekstów artystycznych, przeważnie dawnych. Postpozycja MW jest np. charakterystyczna dla idiolektu Zygmunta Miłkowskiego, polskiego pisarza drugiej połowy XIX – początku XX w.

3. Zakończenie

Szyk modyfikatorów przymiotnikowych w językach słowiańskich ma dwa aspekty: ergonomiczny (konstrukcyjny) i sygnifikacyjny. Pierwszy aspekt dotyczy linearyzacji jednostek zgodnie z ich kategorią gramatyczną. Taki charakter ma prepozycja przymiotników – najbardziej neutralny i najczęściej występujący sposób ich linearyzacji. W wyrażeniach typu *nowy dom* prepozycja nie jest równoznaczna z charakterystyką kategoriałną „przymiotnik” – odwrotnie, stanowi pewien refleks przymiotnikowości. Innymi słowy, kategoria gramatyczna (czy też semantyczna) programuje określony typ konstrukcji należących do niej jednostek.

³³ <https://radioolsztyn.pl/gizycko-znalazlo-sposob-na-susze/01698675> (dostęp: 30.05.2023).

Aspekt sygnifikacyjny szyku wyrazów polega na tym, że pozycja jednostki w strukturze wypowiedzenia ma charakter znaczący. Tak funkcjonuje w języku polskim postpozycja przymiotników, której – po pierwsze – używa się w celu wyrażenia cech stałych, gatunkujących, po drugie – w celu zamarkowania funkcji rematycznej przymiotnika. Użycie sygnifikacyjne można traktować jako rodzaj implikacji: skoro nadawca (stosując konstrukcje z postpozycją przymiotnika) łamie normalny, standardowy szyk wyrazów, ale nie daje podstaw, aby sądzić, że celowo łamie reguły językowe i unika kooperacji z interlokutorem, daje do zrozumienia (implikuje), że alternatywny szyk wyrazów służy do zmanifestowania dodatkowej informacji.

Jednostki proadiektywne, w tym o znaczeniu wskazującym (będące wykładnikiem kategorii określoności), z jednej strony, odpowiadają przymiotnikom pod względem fleksyjnym. Z drugiej strony, ich linearyzacja istotnie się różni: znaczenie leksykalne MW nie pozwala na ich użycie gatunkujące w postpozycji do rzeczownika. Zasadnicza różnica zachodzi też w zakresie nacechowania szyku pod względem tematyczno-rematycznym: o ile postpozycja przymiotników podkreśla aktualność, nowość zawartej w nich informacji, o tyle w wypadku MW postpozycja, odwrotnie, podkreśla topikalny charakter całej grupy imiennej.

Użycie MW w postpozycji wiąże się z całym zespołem czynników, które mają charakter konstrukcyjny lub sygnifikacyjny. Za najważniejszy należy uznać czynnik tematyczno-rematyczny: zdecydowana większość konstrukcji typu <N – D – (V)> służy do wyeksponowania funkcji topikalnej. Mimo że funkcja ta jest możliwa do zmanifestowania także przy prepozycji MW (pod warunkiem anaforycznego użycia MW), właśnie inwersja przedstawia ją w sposób najbardziej wymowny i wyrazisty. Funkcja topikalna warunkuje kolejne, konstrukcyjne czynniki postpozycji MW:

<N – D – (V)>

[grupa imienna występuje w mianowniku]

[grupa imienna znajduje się przed orzeczeniem]

[grupa imienna znajduje się na początku zdania]

[brakuje modyfikatorów rzeczownika w pozycji lewostronnej]

[zachodzi powtórna nominacja rzeczownika: N ... N]

[enklityczny charakter konstrukcji z postpozycją MW]

Mimo że wybór postpozycji jako formy zmanifestowania funkcji topikalnej grupy imiennej ma charakter intencjonalny, w pewnym stopniu postpozycja wiąże się również ze statusem leksykalnym modyfikatorów proadiektywnych: w pozycji prawostronnej w stosunku do rzeczownika nie są używane semantycznie równoważne przymiotniki *podany*, *wspomniany*, *wskazany*, *powyższy* itp.

Postpozycja MW zależy także od stylu wypowiedzenia. Z przeprowadzonych badań wynika, że konstrukcje tego rodzaju są najbardziej rozpowszechnione

w tekstach nauk ścisłych i inżynieryjno-technicznych, a najmniej w tekstach literatury pięknej i mowie potocznej.

Wszystkie wyodrębnione czynniki mają charakter statystyczny, tzn. realizują się z określoną regularnością. Mimo że statystyczna przewaga wskazanych wyżej czynników jest bardzo duża, jednak pod każdym względem występują pewne odstępstwa. Tak np. możliwe jest rematyczne użycie MW, choć zawsze ma ono charakter dodatkowo uwarunkowany. Konstrukcje z postpozycją MW są dobrym przykładem „słabych” realizacji tej lub innej kategorii, gdy o niespełnieniu pewnych kryteriów przynależności do kategorii decydują okoliczności incydentalne.

Bibliografia

- BAČVAROV, J. (1974), Porjadok slov kaka grammatičeskoe sredstvo v slavjanskich jazykach (v sopostavlenii s nekotorymi neslavjanskimi). W: Švedova, N. J. (red.), Grammatičeskoe opisanije slavjanskich jazykov. Moskva, 211-218.
- BUDZYK, K. (1955), Co to jest polski sylabotyzm? W: Pamiętnik Literacki. XLVI (1), 123-152.
- CHLEBDA, W. (2010), Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrazowych jednostek języka. Opole.
- CHOLODILOVA, M. A. (2013), Pozicionnye svojstva mestoimenij v russkom jazyke [mašinopis’]. Sankt-Peterburg. URL: <https://www.academia.edu/10212527>.
- CLASMEIER, C. (2023), Variabilität in der Wortfolge. Eine Korpusanalyse zu polnischen Adjektiv-Substantiv-Konstruktionen. W: Die Welt der Slaven. 68 (1), 75-105.
- DRYER, M. (2018), On the order of demonstrative, numeral, adjective, and noun. W: Language. 94, 798-833.
- EROMS H.-W. (1986), Funktionale Satzperspektive. Tübingen.
- ĞĘBKA-WOLAK, M. (2012), Wykładniki struktury tematyczno-rematycznej w języku łacińskim. W: Linguistica Copernicana. 1 (7), 153-170.
- ĞĘBKA-WOLAK, M. (2000), Związki linearne między składnikami grupy nominalnej we współczesnym języku polskim. Toruń.
- GROCHOWSKI, M. (2007), O szyku neutralnym i nacechowanym w języku polskim. Trudności z ustalaniem opozycji. W: Prace Filologiczne. 53, 241-252.
- GRYGIEL, M. (2010), Kwantyfikacyjne i egzystencjalne wykładniki afirmacji na przykładzie języka serbskiego. W: Slavia Meridionalis. 10, 104-119.
- IZDEBSKA-DŁUGOSZ, D. (2022), „Zdejmij okulary różowe!” – błędy w szyku zdania w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych. W: Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego. 8, 37-48.
- JAKOBSON R. (1936), Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus. W: Travaux du cercle linguistique de Prague. 6, 240-288.
- JODŁOWSKI, (1976), Podstawy składni polskiej. Warszawa.
- KAROLAK, S. (1999), Inwersja. W: Polański, K. (red.), Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Wrocław etc.
- KAROLAK, S. (2002), Podstawowe struktury składniowe języka polskiego. Warszawa.
- KIKLEWICZ, A. (2017), Zjawisko segmentacji składniowej we współczesnych tekstach prasowych. W: Zeszyty Prasoznawcze. 60 (4), 723-742.
- KONONEKO, I. V. (2007), Semantyko-syntaktyčnyj potencial prepozityvnych ta postpozityvnych atrybutiv (na materiali ukrain’skoj ta pol’skoj mov). W: Movoznavstvo. 3, 39-47.

- KONONENKO, I. (2012), *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*. Warszawa.
- KRAWCZUK, A. (2011), *Leksykologia i kultura języka polskiego*. T. 2: *Kultura języka*. Kijów.
- LJUTIKOVA, E. A. (2012), *O dvuch tipach inversii v russkoj imennoj gruppe*. W: *Russkij jazyk v naučnom osveščenii*. 2 (24), 65-106.
- MAGAJEWSKA, M. (2005), *Pozycja przymiotnika w zdaniu polskim i włoskim: uwarunkowania syntaktyczne*. W: *Acta Universitatis Lodziensis*. 14, 41-56.
- MARKOWSKI, A. (1999), *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN*. Warszawa.
- MAZUR J. (1986), *Organizacja tekstu potocznego. Na przykładzie języka polskiego i rosyjskiego*. Lublin.
- MEL'ČUK, I. A. (1999), *Opyt teorii lingvističeskich modelej „smysl – tekst”*. Moskwa.
- NOWICKA-SCHWARTZ, A. A. (1980), *Ordering of attributive adjectives in Polish*. Ann Arbor.
- PADLUŻNY, A. I. (red.) (1989), *Fanetyka belaruskaj litaraturnaj movy*. Minsk.
- PODLESSKAJA, V. I. (2011), *Pozycja prytjažatel'nogo mestoimenija otnositelno veršinnogo imieni v zavisimosti ot položenija IG otnositel'no skazujemogo*. URL: <http://www.rusgram.ru>.
- PSZCZOŁOWSKA, L. (1975), *Jamb w polskiej poezji: cechy i sposoby realizacji wzorca*. W: *Pamiętnik Literacki*. 66 (3), 147-170.
- RINAS, K. (2006), *Abtönungspartikeln, das Mittelfeld und die Wackernagelposition*. W: Höhne, S. et al. (eds.), *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien, Slowakei. Neue Folge*. 14, 319-327.
- SANKOWSKA, J. (1962), *Szyk przymiotników we współczesnej polszczyźnie*. W: *Roczniki Humanistyczne*. 11 (1), 41-84.
- SAWICKA, I. (1995), *Fonologia*. W: Wróbel, H. (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Fonetyka i fonologia*. Kraków, 107-189.
- SIEWIERSKA, A. | UHLÍŘOVÁ, L. (1998), *An overview of word order in Slavic languages*. W: Siewierska, A. (ed.), *Constituent order in the languages of Europe*. Berlin, 105-149.
- SZCZEPANKOWSKA, I. (2012), *O semantyce zaimków*. W: *Białostockie Archiwum Językowe*. 12, 2725-291.
- VALOIS, D. (2017), *Adjective order within noun phrases*. W: Everaert, M. | Riemsdijk, H. van (eds.), *The Wiley Blackwell Companion to Syntax*. New York, 1-29.
- WACKERNAGEL, J. (1892), *Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung*. W: *Indogermanische Forschungen*. 1, 333-436.
- WRÓBEL, H. (2001), *Gramatyka języka polskiego*. Kraków.

Teksty źródłowe

- BOBROVA, T. (2019), *Osnovy materialoznavstva*. Kyjiv.
- CHOJNICKI, Z. (1999), *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*. Poznań.
- HOLOVKO, M. | KRYACHKO, I. (2018), *Astronomija*. Kyjiv.
- IWASZKIEWICZ, J. (1977), *Sława i chwała*. 1. Warszawa.
- KIDRUK, M. (2020), *Bot. Guayakil's'kyj paradoks*. Kyjiv.
- KONONENKO, P. | PONOMARENKO, A. (2005), *Ukrajinoznavstvo*. Kyjiv.
- LEM, S. (2018), *Bajki robotów*. Kraków.
- OKSENYK, S. (2017), *Lisom, nehom, vodoju*. Kyjiv.
- ORZEL, B. (2014), *Appleizacja kultury. Zmiana zachowań komunikacyjnych w kontekście nowych mediów*. Katowice.
- RUTKOWSKI, M. (2018), *Nazwy własne w strukturze metafory i metonimii. Proces deonimizacji*. Olsztyn.
- STORCH, B. (2001), *Podstawy obróbki skrawaniem*. Koszalin.
- SYTAR, H. (2017), *Syntaksyčni frazeolohizmy v rozrizi konstrukcijnnoj hramatyky*. Vinnytsja.
- WSZOŁEK, B. (2018), *Wprowadzenie do astronomii*. Rzepiennik Biskupi.

